

A magyar Fókusz: operátor vagy predikátum?

Projektzáró beszámoló a PD 77674 OTKA-projektumról

Vezető kutató: Bende-Farkas Ágnes
Kutatóhely: MTA NyTI
Kutatási időszak: 2009. április 1 — 2012 március 31

1 A vállalt kutatási feladatok

A projektum kiinduló kérdése az volt, hogy a magyar Fókusz jelentéshozzájárulását hogyan kell modellezni, maximalitási operátorként (az univerzális kvantorok vagy a határozott névelő rokonaként), vagy a specifikáló szétszakított szerkezetek (logikai) predikátumaként.

Az alapkérdés mellett egy sor, hagyományosan a Fókusz szemantikájához tartozó kérdés is a vizsgálandók körébe került. Ezek közül talán a legfontosabb a Fókusz kölcsönhatása a mondatban található kvantorokkal és operátorokkal, illetve, a *csak* operátor elemzése.

A projektum futási ideje alatt a nemzetközi szakirodalom új kérdései, javaslati (részleges) pályáigaitást tettek szükségessé: (i) A vártnál több figyelmet kellett szentelni egy kérdésre, amelyet a magyar szakirodalomban (Szabolcsi 1981-es cikkétől kezdve) megoldottnak tekintettek, de a nemzetközi szakirodalomban (Onea, Wedgwood) újra felvetették, és új, az eddiginek ellentmondó választ javasoltak. Ez a Fókusz kimerítő olvasatának a grammatikai státuszát illető kérdés: a konzervatív válasz szerint a kimerítő olvasat része az igazságfeltételeknek, Onea és Wedgwood szerint azonban implikátúra (tehát visszavonható). Mindezek szükségessé tették a Fókusz státuszát tisztázó adatok és érvek keresését. A “rekonstrukció” (Connectivity) meglétét igazoló adatok egyben azt is igazolják, hogy a konzervatív álláspont a helyes, azaz, a magyar Fókusz kimerítő olvasata releváns az igazságfeltételek számára, azaz, a kimerítő olvasat szemantikai és nem pragmatikai tulajdonság. (ii) 2010-ben GLOW kollokvium keretében egy szemantikai workshop foglalkozott az információs szerkezet rekurzivitásának a kérdésével. Ez alkalmat adott a főmondatbeli és az alárendelt mondatban található Fókusz viszonyának közelebbi vizsgálatára, és egy, a szemantikában eddig nem vizsgált jelenség tanulmányozására (a főmondatbeli, a mellékmondat egészére utaló névmások szemantikájára).

(1) János AZT_{F_1} hiszi, hogy a Hamletet $MARLOWE_{F_2}$

2 A projektum fő eredményeinek ismertetése

A projektum kiinduló kérdésére az alábbi válasz adható:

A magyar Fókusz-szerkezet valóban specifikáló szerkezet, hasonlóan például az angol szétszakított szerkezetekhez. A Fókuszt tartalmazó mondatok szemantikai ábrázolása előfeltevésre és állításra tagolódik, egy fordítási szabálynak megfelelően. Az előfeltevés tartalmaz egy rejtett egzisztencia-és-maximalitás operátort, amely a határozott névelővel vagy a vonatkozó névmásokkal rokonítható. Az állítási rész azt az információt tartalmazza, hogy a Fókusz pozícióban található összetevő jelölete azonos az előfeltevésben bevezetett maximális individuummal.

A javasolt elemzésből levezethető a Fókusz pozíciót jellemző megszorítások egy része (például az, hogy a kvantor-jellegű főnévi csoport miért nem lehet ebben a pozícióban). Ugyancsak levezethető a Fókusz és a mondatban előforduló többi előfeltevés, kvantor és operátor hatóköri kölcsönhatása

is. Ebben a keretben érthetővé vált többek között az is, hogy a Fókusz tartalmazó mondatokban miként fordulhat elő két, egymástól független tagadószó:

- (2) János nem A HAMLETET nem olvasta

(A megoldás az, hogy a Fókusz előtti *nem* az állításhoz tartozik, a Fókusz követő *nem* pedig az előfeltevéshez — azaz, logikailag önálló formulákhoz.)

Az információs szerkezet rekurzivitásának kérdése a magyar nyelvi adatok ismeretében triviálisnak tűnhet. Nem triviális feladat azonban a releváns adatok szemantikai elemzése és az elméleti következtetések levonása (a főmondatbeli Fókusz pozícióban található, a mellékmondat egészére utaló névmások szemantikai elemzése, a propozíció- vagy tényleírás-szintű szemantikai objektumok kezelése).

Empirikus szempontból a projektumnak talán a legfontosabb eredménye a “rekonstrukció” (Connectivity) adatok felfedezése és szélesebb nyilvánosság előtti bemutatása. Ezek az adatok döntő jelentőségűek az angol szétszakított szerkezetek és a magyar Fókusz közötti párhuzamosság igazolásához.

- (3) a. János EGY UNIKORNIST keres (“Egy unikornis” lehetséges ú.n. de dicto olvasatban)
b. It is a unicorn that John is seeking
“Amit János keres, az egy egyszarvú” (Szintén lehetséges de dicto olvasat)

A rekonstrukció adatok egy részé (az ú.n. Binding Connectivity adatai) Skolem-függvényekkel elemzésre került. A (3) példában a mondat végén álló kvantor úgy köt változót egy őt megelőző kifejezésben, hogy szintaktikai rekonstrukcióval vagy a kvantor rejtett mozgásával nem lehet számolni.

- (4) a. A TÉMAVEZETŐJÉ_i-T tiszteli minden diák_i
b. It is his_i supervisor that every student_i respects
— ugyanaz, mint a magyar példában —

A Skolem-függvényes módszer váratlan (és meglepő) hozadéka, hogy kiterjeszhető az előfeltevéseknél egy szélesebb körére, és hogy a segítségével ad hoc stipulációk nélkül kezelhetővé vált az előfeltevés-szakirodalomnak az egyik közismert problémája. Az előfeltevések úgynevezett köztes akkommodációjáról van szó, amikor egy kvantor Szókópuszában bevezetett előfeltevés “mintha” a Restriktorban éreztetné a hatását:

- (5) a. Minden nemzet A KIRÁLYÁT tiszteli
b. Every nation cherishes *its king*
Releváns olvasat: Minden nemzet, amelynek királya van, tiszteli a királyát
Kevésbé valószínű: Minden nemzetnek van királya, és tiszteli a királyát

Az irodalomban elismerik a (4) típusú példák jelentés-effektusát, de egyetértés van atekintetben, hogy ennek az olvasatnak a legegyszerűbb levezetése (a köztes akkommodáció) nemkívánatos. A Skolem-függvényes anélkül tudott elemzés számot adott a releváns szemantikai hatásról, hogy az akkommodáció bármely formáját igénybe vette volna.

3 Publikációk

Bende-Farkas Ágnes és Hans Kamp: Focus, Negation, and N-Words in Hungarian, Ringen, Laczkó, Rákosi, eds. *Approaches to Hungarian* 11. John Benjamins., 2010.

Bende-Farkas Ágnes: Hungarian Focus in a Scope-Marking Configuration, *Natural Language Semantics* (elbírálás alatt), 2011

Hans Kamp, Bende-Farkas Ágnes: Epistemic Specificity from a Communication-Theoretic Point of View, *Journal of Semantics* (elbírálás alatt), 2011.

Bende-Farkas Ágnes: Are There Beck-effects in Hungarian? (Közlésre benyújtva), *Natural Language Semantics*—? 2012.

Bende-Farkas Ágnes: Recursivity of Hungarian Focus (közlésre benyújtva), *Natural Language and Linguistic Theory*. 2012

Bende-Farkas Ágnes: Dynamic Semantics for Hungarian Sentence Structure, kézi., 2012 .